

Мікалай Мязга
(Гомель)

Савецкая палітыка ў дачыненні да Польшчы на пачатковым этапе рурскага крызісу 1923 г.

У выніку Рыжскага дагавора 1921 г. беларускі народ аказаўся раздзеленым на дзве часткі польска-савецкай граніцай. Лёс беларусаў як у СССР, так і ў Польшчы ў многім залежаў ад таго, якія адносіны складваліся паміж гэтымі дзвюма дзяржавамі. Яны былі ў міжваенны час няпростымі і часам набывалі такую вастрывую, што, здавалася, узнікала пагроза польска-савецкага ваеннага канфлікту, які ў першую чаргу павінен быў разгортвацца на беларускіх землях. Адзін з найбольш напружаных момантаў у адносінах паміж Масквой і Варшавай звязаны з падзеямі рурскага крызісу. На мяжы 1922-1923 гадоў міжнароднае становішча прыкметна абвастрылася. Французскі ўрад, выкарыстоўваючы ў якасці падставы прыпыненне Германіяй выплаты рэпарацый, пачаў 11 студзеня 1923 г. акупацыю Рурскай вобласці. У адказ германскі ўрад звярнуўся да палітыкі „пасіўнага супраціўлення”. Еўропа ізноў апынулася на парозе вялікай вайны.

Падзеі ў Руры закраналі інтэрасы шматлікіх дзяржаў, якія пакуль не ўдзельнічалі ў канфлікце. Сярод іх у першую чаргу варта назваць Савецкі Саюз і Польшчу. Савецкі ўрад у сваёй палітыцы зыходзіў з таго, што ў выпадку падначалення Германіі французскаму ўплыву, СССР пазбавіцца свайго адзінага фактычнага саюзніка ў Еўропе і апынецца ў поўнай міжнароднай ізаляцыі. У гэтым выпадку рэальнай становілася пагроза стварэння адзінага фронту капіталістычных дзяржаў супраць СССР. Да таго ж Францыя, па меркаванні савецкага кіраўніцтва, з’яўлялася ў той момант найбольш моцнай і небяспечнай капіталістычнай дзяржавай. А савецкая знешняя палітыка традыцыйна грунтавалася на пастулаце аб неабходнасці проціпастаўлення найбольш моцнай капіталістычнай дзяржавы і больш слабых, усяляк абвастраючы супярэчнасці, якія былі паміж імі. Тым самым Масква не дапускала стварэння адзінага антысавецкага фронту і адначасова аслабляла свайго галоўнага саперніка на міжнароднай арэне. Усе гэтыя акалічнасці падштурхоўвалі савецкае кіраўніцтва быць у рурскім крызісе на боку Германіі. У сітуацыі, якая склалася, яно выказала ідэю заключэння савецка-германскага дагавора ў Рапала¹.

¹ А. А. Ахтамзян, *Рапальская політыка. Советско-германские отношения. 1922-1932*, Москва 1974, с. 113.

Са свайго боку германскае ваеннае кіраўніцтва ва ўмовах росту напружанасці ў адносінах з Францыяй у канцы 1922 г. — пачатку 1923 г. запатрабавала ад урада заручыцца добразычлівым нейтралітэтам, а калі магчыма, то і абавязацельствамі дапамогі з боку Чырвонай Арміі ў выпадку канфлікту Германіі з Францыяй і ўварвання польскіх войскаў у Сілезію². З Берліна ў Маскву ад савецкага прадстаўніцтва прыходзілі паведамленні, што германскія кіруючыя колы вельмі заклапочаныя магчымым уварваннем палякаў. Карл Радэк, які знаходзіўся ў той час у Германіі, пісаў 15 студзеня, што галоўнакамандуючы рэйхсверам Ганс фон Сект і начальнік усходняга аддзела МЗС Аго фон Мальцан прама пыталі, як СССР будзе рэагаваць на польскае ўварванне. Савецкі прадстаўнік, па яго словах, не даў адназначнага адказу на гэтае пытанне³.

Цалкам іншай была пазіцыя Польшчы ў наспяваўшым, а затым і пачаўшымся франка-германскім канфлікце. Перамога Францыі ў ім вяла б да аслаблення Германіі і ўмацоўвала б Версальскую сістэму, што адпавядала польскім дзяржаўным інтэрасам. Да многага абавязваў Польшчу і саюзны дагавор з Францыяй. Так што, у франка-германскім канфлікце Варшава непазбежна павінна была заняць бок Францыі.

Змены ў міжнародным становішчы ў сувязі з рурскім крызісам адзеньваліся ў польскіх правячых колах як у цэлым спрыяльныя для краіны. Гэтая выснова грунтавалася на тым, што ў склаўшыхся ўмовах роля польскай дзяржавы як антыгерманскага саюзніка для Францыі рэзка ўзрастала. Гэтую павялічаную зацікаўленасць Парыжа ў саюзе з Польшчай вырашана было выкарыстаць для рашэння такой важнай для яе задачы, як атрыманне міжнароднага прызнання польска-савецкай мяжы. Для дасягнення гэтай мэты ўрад Уладыслава Сікорскага лічыў неабходным праводзіць палітыку падтрымкі Францыі. Тое, што Польшча будзе падтрымліваць Францыю, было відавочна для савецкага кіраўніцтва. Аднак узнікала пытанне, ці гатовая яна пры гэтым звярнуцца і да ваенных дзеянняў супраць Германіі.

Міністр замежных спраў Польшчы Аляксандр Скшыньскі, выступаючы 19 студзеня 1923 г. на пасяджэнні сеймавай камісіі па замежных справах з выкладаннем польскай пазіцыі па рурскім пытанні, адзначыў высокую ступень зацікаўленасці Польшчы ў саюзе з Францыяй, а таксама важнасць выканання Версальскага дагавора. У заключэнні ён падкрэсліў: „Калі б Францыя заклікала нас да сумесных дзеянняў, мы, несумненна, далі б сваю згоду”. На наступны дзень па гэтай жа

² А. А. Ахтамзян, *Военное сотрудничество СССР и Германии в 1920-1933 годах*, „Новая и новейшая история”, 1990, № 5, с. 6.

³ В. Соколов, И. Фетисов, *Рапалло и довоенная Польша*, „Международная жизнь”, 1993, № 3, с. 138.

проблеме выказаўся і прэм'ер-міністр Польшчы У. Сікорскі, і яго прамова была шмат у чым сугучная з выступам Скішыньскага. Ён заявіў аб намеры рашуча патрабаваць ад Расіі і Германіі выканання раней падпісаных дагавораў⁴. Такім чынам, польскі ўрад дэманстраваў сваю гатоўнасць падтрымаць Францыю, уключаючы і сумесныя з ёю дзеянні супраць Германіі.

Улічваючы магчымасць польскага выступу на баку Францыі, савецкая дыпламатыя распачала дзеянні, накіраваныя на прадухіленне такога ходу падзей. Тым больш, што прыходзячая з Варшавы інфармацыя ўзмацняла трывогу Масквы. Яшчэ 9 студзеня паўпрад у Варшаве Леанід Абаленскі паведамляў аб маючыхся ў яго звестках аб намеры французцаў пачаць у хуткім часе ўварванне ў Рурскую вобласць, а „польская падтрымка пойдзе (у выпадку, калі заняцце Рурскай вобласці выкліча ўскладненні) у кірунку заняцця Данцыга (на ўсялякі выпадак, як базу для французскага флоту) і нямецкай часткі Верхняй Сілезіі”. Далей Абаленскі, спасылаючыся на атрыманыя ім агентурныя звесткі, паведамляў аб актыўнай падрыхтоўцы польскага генштаба да мабілізацыі некалькіх узростаў ваеннаабавязаных. 16 студзеня Л. Абаленскі яшчэ раз паўтарыў інфармацыю аб падрыхтоўцы палякамі выступу на Данцыг і нямецкую Сілезію. Па яго словах, ужо абвешчана мабілізацыя і адбываецца перакід воінскіх частак⁵.

У гэтых умовах СССР вырашыў звярнуцца да дыпламатычнага ціску на Польшчу, каб не дапусціць яе ўварвання ў Германію. Член калегіі Наркамата Замежных Спраў (НКЗС) Якаў Ганецкі 16 студзеня паведаміў паўпраду ў Варшаве аб рашэнні савецкага ўрада папярэдзіць палякаў, „што мы не можам быць індывідуальнымі да мяркуемай у іх мабілізацыі і, калі такая адбудзецца, вымушаны будзем зрабіць адпаведныя высновы”. Перад Л. Абаленскім ставілася задача давесці гэтую інфармацыю да А. Скішыньскага. Адначасова ў Маскве Я. Ганецкі планавалі сустрэцца з польскім павераным у справах Раманам Кнолем, каб і яму паведаміць савецкую пазіцыю па гэтым пытанні. У той жа час савецкі ўрад вырашыў не звяртацца да такой меры, як ваенная дэманстрацыя на польскай мяжы. Ганецкі тлумачыў гэта жаданнем пазбегнуць як значных выдаткаў, так і магчымых знешнепалітычных ускладненняў⁶. Вырашана было аказаць нараўне з дыпламатычным і эканамічным націск на Польшчу, галоўным чынам праз сабатаж выканання матэрыяльных абавязацельстваў па Рыжскім дагаворы. А. Скішыньскі

⁴ „Известия”, 24 января 1923 г., № 15 (1752).

⁵ Архіў знешняй палітыкі Расійскай Федэрацыі (далей: АЗПРФ), воп. 32, п. 212, спр. 52567, арк. 11.

⁶ Там жа, спр. 52564, т. 1, арк. 6.

ў інструкцыі для польскіх прадстаўніцтваў за мяжой ад 23 студзеня 1923 г. канстатаваў, што Расія вельмі павольна выконвае Рыжскі дагавор, і Польшча атрымала толькі 3% каштоўнасцяў, якія былі вывезеныя з яе тэрыторыі падчас Першай сусветнай вайны. Не было, у прыватнасці, атрымана золата, перадача якога была прадугледжаная арт. 13 Рыжскага дагавора⁷.

Тым не менш, у першыя тыдні рурскага крызісу Савецкі Саюз вырашыў абмежавацца фактычна толькі маральнай падтрымкай Германіі. Менавіта гэтыя словы і былі ўжытыя ў савецкай ноце, накіраванай ураду Германіі 17 студзеня⁸. У той жа час сярод часткі савецкага кіраўніцтва пераважалі і больш рашучыя настроі. Старшыня Рэвваенсавета Леў Троцкі ў гутарцы з германскім паслом у Маскве адназначна заявіў аб гатовасці аказаць падтрымку Германіі ў выпадку польскага ўварвання: „Калі Польшча па закліку Францыі ўварвецца ў Сілезію, то мы ні ў якім разе не застанемся бяздзейнымі. Мы не можам гэтага трымаць і ўступімся”⁹. Германскія ваенныя са свайго боку выяўлялі вялікую цікакасць да каардынацыі дзеянняў з СССР у склаўшайся сітуацыі. 14 студзеня ў Берліне адбылася сустрэча генерала Г. Секта з К. Радэкам, які традыцыйна выконваў важныя дыпламатычныя даручэнні савецкага ўрада, і паўпрадам у Берліне Мікалаем Крэсцінскім. Кіраўнік рэйхсвера не выключай магчымага выступлення палякаў у сувязі з рурскім крызісам. Таму ён выказаўся за тое, каб паскорыць крокі па збліжэнню ваенных ведамстваў дзвюх краін¹⁰.

Адначасова ў савецкай прэсе была разгорнута прапагандысцкая кампанія, мэтай якой было паказаць Польшчу як краіну, выношваючую агрэсіўныя намеры ў адносінах да СССР і Германіі. Так, 21 студзеня „Известия” апублікавалі артыкул аднаго з буйных савецкіх дзеячаў Уладзіміра Антонова-Аўсеенкі, у якім Польшча абвінавачвалася ў імкненні захапіць Усходнюю Прусію на захадзе і Беларусь ды Літву на ўсходзе. Аўтар выказваў меркаванне, што польскі ўрад можа скарыстаць рурскі крызіс для развязвання вайны супраць сваіх суседзяў. Антонова-Аўсеенка асоба адзначаў, што „канчатковае падначаленне Германіі з’яўляецца найвялікшай пагрозай для Савецкай Расіі”¹¹. Гэтая тэза і была

⁷ *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918-1939. T. 1-2*, Warszawa 1989, t. 1, s. 236.

⁸ *Советско-германские отношения. 1922-1925. Документы и материалы. В 2 ч.*, Москва 1977, ч. 1, с. 102-103.

⁹ А. А. Ахтамзян, *Военное сотрудничество СССР и Германии в 1920-1933 годах*, „Новая и новейшая история”, 1990, № 5, с. 7.

¹⁰ С. А. Горлов, *Совершенно секретно: Альянс Москва — Берлин, 1920-1933 гг. (Военно-политические отношения СССР — Германия)*, Москва 2001, с. 77.

¹¹ „Известия”, 21 января 1923 г., № 14 (1751).

вызначальнай у савецкай пазіцыі ў сувязі з рурскім крызісам. Артыкул, аўтарам якога з'яўляўся высокапастаўлены савецкі дзеяч, павінен быў быць успрыняты ў Варшаве як публічнае выкладанне савецкай пазіцыі і засцярога ад умяшання ў рурскі канфлікт.

У савецкай гістарыяграфіі склаўся пункт гледжання, што Польшча пад ціскам Францыі гатова была ў любы момант уварвацца ў Германію¹². Аднак, на наш погляд, польскую пазіцыю нельга трактаваць гэтак адназначна. Як савецкі, так і польскі ўрад, не жадалі ў гэты час даводзіць справу да ўзброенага сутыкнення. Яшчэ 14 студзеня 1923 г. член калегіі НКЗС Віктар Коп пісаў Л. Абаленскаму ў Варшаву, што польскі прадстаўнік у Маскве запэўніваў Георгія Чычэрына ў міралюбнасці польскага ўрада. Таксама польскія ўлады выяўлялі адмысловую прадбачлівасць у адносінах да савецкага паўпрада ў Варшаве. Усё гэта сведчыла, па меркаванні В. Копы, аб тым, што „Польурад даволі цвяроза ўлічвае становішча Польшчы, як становішча некаторай ізаляцыі і вельмі мае патрэбу ў карэктных адносінах з намі”. Зыходзячы з гэтага, СССР разлічваў „праштурхнуць такія-сякія далікатныя пытанні” ў адносінах з Польшчай (зыходзячы з агульнага кантэксту савецкай палітыкі ў адносінах да Польшчы, напэўна, гаворка ішла аб пераглядзе матэрыяльных абавязацельстваў па Рызжскім дагаворы)¹³.

У гэтых умовах Масква вырашыла праінфармаваць польскі ўрад, што СССР застанецца нейтральным у франка-германскім канфлікце, а ўсё звесткі аб савецкай мабілізацыі не адпавядаюць рэчаіснасці. Савецкае кіраўніцтва прыйшло да высновы, што Польшча не выступіць супраць Германіі, бо і Англія, як пісаў паўпрад у Варшаве ў тэлеграме ад 30 студзеня, „узмоцнена рэкамендуе ёй заставацца нейтральнай”. Далей ён падкрэсліваў, што, калі Польшча ўсё ж правядзе мабілізацыю і захопіць германскія тэрыторыі, то СССР ужо не зможа заставацца ўбакі¹⁴. Пазіцыю паўпрада ў Варшаве падзяляла і кіраўніцтва НКЗС. Якаў Ганецкі пісаў Л. Абаленскаму: „наш урад вырашыў не ангажавацца і пакуль ніякіх афіцыйных крокаў перад Польурадам не прадпрымае”¹⁵. Па сутнасці, савецкая пазіцыя зводзілася да чакання развіцця падзей і прапановы Польшчы аб узаемным неўмяшанні ў рурскі канфлікт.

Такая пазіцыя Масквы выявілася і падчас перамоў у Маскве ваенных прадстаўнікоў СССР і Германіі ў лютым. Немцы настойвалі на неабходнасці дамовіцца аб фіксаванай колькасці войскаў абедзвюх дзяр-

¹² Д. С. Давидавич, *Советско-германские отношения в период рурского кризиса*, [у:] *Рапальский договор и проблема мирного сосуществования*, Москва 1963, с. 145.

¹³ АЗПРФ, воп. 32, п. 212, спр. 52564, т. 1, арк. 3.

¹⁴ Там жа, арк. 15-16.

¹⁵ Там жа, арк. 9.

жаў для правядзення сумесных дзеянняў супраць Польшчы. Савецкая ж дэлегацыя рабіла акцэнт на дапамогу Германіі ў пераўзбраенні Чырвонай Арміі. Калі ж высветлілася, што немцы не гатовыя аказаць істотную дапамогу ў гэтым пытанні, савецкі бок адмовіўся ўзяць абавязальствы адносна сумесных аперацый супраць Польшчы¹⁶.

Са свайго боку польскі ўрад, устрымліваючыся ад выступу супраць Германіі, зыходзіў з разумення таго, што барацьба адначасова супраць Германіі і Расіі практычна немагчымая для Польшчы, а савецкія дэмаршы і выступы ў прэсе не пакідалі сумнення, што СССР не застаецца нейтральным у выпадку польска-германскага канфлікту. І пакуль ён абмяжоўваўся толькі маральнай падтрымкай Германіі, Польшча займала пазіцыю чакання ў адносінах да франка-германскага канфлікту.

Як ужо адзначалася вышэй, польскі ўрад імкнуўся выкарыстаць міжнародную сітуацыю, якая склалася, каб дамагчыся прызнання вядучымі дзяржавамі сваіх усходніх меж. 1 сакавіка 1923 г. у інфармацыйным бюлетэні цэнтральнага беларускага прэс-бюро ў Коўне паведамлялася са спасылкай на беларускі пасольскі клуб, што 12 лютага 1923 г. у польскім сейме адбыліся слуханні па пытанні аб усходняй мяжы Польшчы, усталяванай Рыжскім дагаворам. Усе ўдзельнікі дыскусіі выказалі шкадаванне, што ўсходняя мяжа Польшчы дагэтуль не санкцыянаваная Еўропай і адзначылі, што найважнейшай задачай польскай знешняй палітыкі павінна быць найхутчэйшае прававое ўсталяванне польскай усходняй мяжы праз атрыманне міжнароднай санкцыі для яе¹⁷. Францыя, зацікаўленая ва ўмовах рурскага крызісу мець у асобе Польшчы надзейнага саюзніка супраць Германіі, падтрымала Варшаву ў гэтым пытанні. 15 сакавіка 1923 г. савет паслоў Антанты прыняў дадатковы пратакол да Версальскага дагавора, паводле якога ўсходнія межы Польшчы атрымалі міжнароднае прызнанне. Гэта вяло да распаўсюджвання на іх гарантый Лігі нацый, што, у вядомай ступені, падвышала ўзровень іх бяспекі. Падпісанне названага пратакола стала буйнай перамогай польскай дыпламатыі. У той жа час для СССР гэта з'явілася непрыемным момантам, бо ён усяляк перашкаджаў любым новым юрыдычным пацвярджэнням і гарантыям усталяванай Рыжскім дагаворам мяжы, якая была для яго непрымальнай, і перагляду якой ён разлічваў дамагчыся ў будучыні. Негатыўная пазіцыя СССР па гэтым пытанні выявілася яшчэ ў перыяд падрыхтоўкі рашэння Антанты аб прызнанні польскай усходняй мяжы. 13 сакавіка ўрады Савецкай Расіі і Савецкай Украіны выступілі з нотай, у якой пратэставалі супраць абмеркавання

¹⁶ С. А. Горлов, *Совершенно секретно: Альянс Москва - Берлин, 1920-1933 гг....*, с. 79-80.

¹⁷ Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, ф. 235, воп. 1, спр. 221, арк. 18-19.

пытання аб Усходняй Галіцыі без іх удзелу. Два ўрады пратэставалі таксама і супраць прызнання Лігай нацый польска-літоўскай мяжы, застаючыся на пазіцыях савецка-літоўскай дамовы 12 ліпеня 1920 г.¹⁸

Яшчэ адна важная для Польшчы міжнародная праблема, якую яна спрабавала вырашыць ва ўмовах рурскага крызісу, лічачы склаўшыся ўмовы спрыяльнымі для гэтага, — мемельская. 7 лютага Мар'ян Сейда накіраваў ноту французскаму МЗС, у якой спрабаваў атрымаць падтрымку Францыі ў польскіх прэтэнзіях адносна Мемеля¹⁹. Аднак польскія дамаганні на Мемель не знайшлі падтрымкі вялікіх дзяржаў, і гэты горад-порт быў уключаны ў склад Літвы. Характэрна, што ў мемельскім канфлікце СССР адназначна быў на баку Літвы супраць Польшчы. У тэлегране Л. Абаленскаму ў Варшаву ад 23 студзеня Я. Ганецкі паведамляе, што літоўцы зандавалі ў Маскве пытанне аб далучэнні Мемеля, і савецкі ўрад „благаславіў іх на гэты «геройскі подзвіг»”. Прычым у тэлегране падкрэсліваецца, што зроблена гэта было з ведама германскага ўрада²⁰. Змест гэтага дыпламатычнага дакумента служыць яшчэ адным пацвярджэннем цеснай каардынацыі савецкай і германскай знешняй палітыкі, прычым шмат у чым на антыпольскай аснове, пасля заключэння Рапальскага дагавора.

Ва ўмовах рурскага крызісу Польшча пайшла на абвастрэнне данцыгскага пытання. Л. Абаленскі ў тэлегране Г. Чычэрыну ад 27 сакавіка зноў, як і ў студзенскіх тэлеграмах, піша аб намеры палякаў захапіць Данцыг. Аднак, канчатковае рашэнне польскага ўрада па гэтым пытанні, на яго думку, будзе залежаць ад пазіцыі Англіі²¹. Затым на працягу мая — чэрвеня 1923 г. савецкая прэса ўважліва сачыла за развіццём польска-данцыгскага канфлікту. Пры гэтым з публікацый выразна відаць, што савецкі бок займаў відавочна антыпольскую пазіцыю²².

Ужо ў пачатковы перыяд рурскага крызісу стала відавочна, што СССР не дапусціць польскага ўмяшання ў германскія справы і далучэння да польскай дзяржавы якіх-небудзь германскіх тэрыторый. А такія планы ў пэўных палітычных колаў Польшчы сапраўды меліся. Але, каб іх ажыццявіць, палякам неабходна было аддзяліць Германію ад Расіі, пазбавіць яе савецкай падтрымкі. Польская дыпламатыя ў гэты час прадпрымае спробу ўбіць клін у савецка-германскія адносіны, дэманстру-

¹⁸ J. Krasuski, *Między wojnami. Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej*, Warszawa, 1985, s. 68.

¹⁹ АЗПРФ, ф. 04, воп. 32, п. 212, спр. 52569, арк. 26.

²⁰ АЗПРФ, ф. 04, воп. 32, п. 212, спр. 52564, т. 1, арк. 7.

²¹ Там жа, спр. 52567, арк. 62.

²² „Известия”, 13, 16, 20 мая, 7 іюня, 8, 20 іюля 1923 г. № 105 (1842), 107 (1844), 110 (1847), 124 (1861), 151 (1888), 161 (1898).

ючы збліжэнне з СССР. 10 лютага польскае прадстаўніцтва ў Маскве накіравала савецкаму ўраду ноту, у якой прапаноўвалася аднавіць гандлёвыя перамовы. Савецкая нота ў адказ ад 14 лютага ўтрымоўвала прапанову пачаць перамовы 26 лютага ў Маскве. Фактычна яны пачаліся 9 сакавіка²³. Аднак перамовы ва ўмовах неўрэгуляванасці пытання выканання Рыжскага дагавора практычна не мелі шансаў на поспех і ўжо ў красавіку былі перапыненыя. У тэлеграме Я. Ганецкага Л. Абаленскаму ў Варшаву ад 16 сакавіка ў якасці важнейшай знешнепалітычнай задачы вызначалася дамагацца змякчэння савецкіх абавязацельстваў па Рыжскім дагаворы, прычым падкрэслівалася, што „добра б па тыпу Рапала”²⁴. Палякі, вядома, не маглі пагадзіцца з пераглядам матэрыяльных абавязацельстваў па мірнай дамоў. Такія разыходжанні ў пазіцыях бакоў у першую чаргу і абумовілі хуткі прывал перамоў.

Уплыў германскага фактару на савецка-польскія адносіны ў гэты час быў такі вялікі, што палякі наўрад ці маглі разлічваць на рэальнае і ўстойлівае паляпшэнне адносін з СССР. У сувязі са з’яўшыміся ў пачатку сакавіка чуткамі аб магчымым пашырэнні французскай зоны акупацыі і павелічэнні колькасці акупацыйнага войска, савецкае кіраўніцтва палічыла не лішнім зноў нагадаць Польшчы аб неабходнасці не ўмешвацца ў франка-германскі канфлікт. 1 сакавіка адбылася гутарка Г. Чычэрына з Р. Кнолем. Савецкі наркам замежных спраў заявіў, што „з прычыны агульнапалітычнай ролі Польшчы, якія б то ні былі яе агрэсіўныя мерапрыемствы, нават у іншым кірунку, могуць уяўляць для нас небяспеку”²⁵. Безумоўна, пад іншым кірункам тут маецца на ўвазе германскі. Гэтая заява павінна было паслужыць Польшчы папярэджаннем супраць атакі ў бок Германіі.

Абаленскі якраз у гэты час паведамляў з Варшавы аб надзвычай моцным націску з боку Францыі на Польшчу з патрабаваннем „неадкладнай акцыі садзейнічання ў рурскім пытанні”. Далей паўпрад адзначаў, што Варшава ўпарта прытрымліваецца гэтаму і адной з галоўных прычын такіх паводзін Польшчы з’яўлялася боязь „нашага ўмяшання”²⁶. Так што, Германія ўжо пажынала плён супрацоўніцтва з СССР. Менавіта савецкі націск на Польшчу, нараўне з англійскім, з’явіліся галоўнымі стрымліваючымі фактарамі для ўрада Сікорскага ў першыя месяцы рурскага крызісу. Як адзначала польская газета „Дрога”, „абараняцца ад Германіі, маючы ў тыле рускую небяспеку, было б для нас вельмі цяжка, нават калі б нам на дапамогу паспяхаліся Францыя і Румынія”²⁷.

²³ *Документы и материалы по истории советско-польских отношений* (далей: ДМИСПО), Москва 1966, т. 4, с. 216-218.

²⁴ АЗПРФ, ф. 04, воп. 32, п. 212, спр. 52564, арк. 49.

²⁵ ДМИСПО, т. 4, с. 219.

²⁶ АЗПРФ, воп. 32, п. 212, спр. 52567, арк. 49.

²⁷ J. Lewandowski, *Imperializm słabości*, Warszawa 1967, s. 117.

Савецкая падтрымка Германіі, калі паўстала пагроза распаўсюджвання французскай акупацыі на ўсход гэтай краіны, становіцца больш актыўнай. У сярэдзіне сакавіка Г. Чычэрын зноў сустракаўся з Р. Кнолем і папрасіў яго перадаць французскаму ўраду ноту, у якой выказвалася занепакоенасць савецкага ўрада ў сувязі з магчымасцю французскага пасоўвання ў бок Берліна і заяўлялася, што Расія не можа заставацца раўнадушнай у выпадку пашырэння зоны акупацыі бліжэй да Віслы. Р. Кноль, па яго словах, убачыў за савецкай просьбай змову СССР і Германіі. Ён лічыў, што гэта Германія падштурхнула савецкі ўрад да такога кроку, спрабуючы справакаваць выступленне Савецкага Саюза супраць Францыі і Польшчы. Таму ён адмовіўся прыняць ноту²⁸. Мабыць, у Маскве і не разлічвалі, што палякі перададуць ноту ў Парыж, а імкнуліся лішні раз падкрэсліць сваю пазіцыю, накіраваную на падтрымку Германіі, і яшчэ раз засцерагчы Польшчу ад умяшання ў германскія справы. Як праяву савецкай падтрымкі Германіі можна разглядаць і значную актывізацыю савецка-германскіх кантактаў у ваеннай сферы ў першай палове 1923 г. У студзені ў Берліне знаходзілася савецкая ваенная дэлегацыя на чале з намеснікам старшыні Рэвваенсавета РСФСР Эфраімам Склянскім. Затым перамовы вайсковых дэлегацый дзвюх краін былі працягнутыя ў лютым, красавіку і чэрвені²⁹.

Аднак, мяркуючы па ўсім, у Маскве не вельмі верылі ў магчымасць польскага ўварвання ў Германію. Нават Л. Абаленскі, які ў пачатку рурскіх падзей стала папярэджаў НКЗС аб падрыхтоўцы Польшчай ваных мерапрыемстваў супраць Германіі, увесну змяніў сваё меркаванне. Ён пісаў у Маскву Я. Ганецкаму 6 сакавіка, што Польшча вельмі моцна прырэчыць магутнаму французскаму націску з патрабаваннем неадкладнай акцыі садзейнічання ў рурскім пытанні. Сікорскі і Пілсудскі не жадаюць нічога прадпрымаць, бо абодва ведаюць складанасць унутранага становішча Польшчы, і „абодва баяцца нашага ўмяшання”³⁰. У вялікай тэлеграме ад 13 сакавіка на імя Я. Ганецкага ён робіць выснову, што ўся польская ваенная падрыхтоўка супраць Германіі зроблена пад націскам Францыі і на французскія грошы, і з’яўляецца не больш, чым дэманстрацыяй. Акрамя таго, па меркаванні Л. Абаленскага, Польшча апынулася не ў стане весці наступальную вайну ў сілу эканамічных прычын. У той жа тэлеграме ён адзначаў, што „пачынаючы са студзеня 1923 г., дзякуючы фінансаваму краху польскай валюты і цяжкаму эканамічнаму становішчу ў краіне, польскі генеральны штаб пераканаўся, што і думаць весці наступальную вайну і наогул уцягвацца

²⁸ АЗПРФ, воп. 32, п. 212, спр. 52567, арк. 65.

²⁹ С. А. Горлов, *Военное сотрудничество СССР и Германии в 20-е годы*, „Военно-исторический журнал”, 1991, № 9, с. 8.

³⁰ АЗПРФ, воп. 32, п. 212, спр. 52567, арк. 49.

ў вайну Польшча ў цяперашні час не можа”³¹.

Вышэй ужо адзначалася, што зімой-вясной 1923 г. паспяхова развівалася савецка-германскае супрацоўніцтва ў розных сферах, уключаючы і ваенную, у якім кіруючыя колы ў Варшаве небеспадстаўна бачылі пагрозу для Польшчы. Як рэакцыя на ўмацаванне савецка-германскага супрацоўніцтва ўсё больш умацоўваліся ва ўмовах рурскага крызісу польска-французскія сувязі. У Польшчу сталі рэгулярна прыбываць з візітамі высокапастаўлення французскія ваенныя. У красавіку адбыўся візіт генерала Анры Лерона, а 2-13 мая ў Польшчы знаходзіўся маршал Фердынанд Фош. Гэтыя візіты выклікалі пэўную занепакоенасць, як у Маскве, так і ў Берліне. І для гэтага меліся падставы. Так, падчас візіту Фоша польскія і французскія вайскоўцы абмяркоўвалі розныя варыянты сумесных дзеянняў у выпадку пашырэння канфлікту з Германіяй. Фош патрабаваў, каб у выпадку войны польскае войска засяродзіла асноўныя сілы на берлінскім напрамку. Палякі лічылі, што ў першую чаргу ім варта заняць Усходнюю Прусію і Памеранію. Яны выказалі таксама ўпэўненасць, што выступ супраць Германіі непазбежна прывядзе і да канфлікту з СССР. Таму польскі генштаб лічыў неабходным пакінуць досыць буйныя ваенныя сілы і на ўсходняй мяжы. Французы пагадзіліся з польскімі прапановамі³². Фактычна, падчас візіту Фоша быў узгоднены план сумесных польска-французскіх дзеянняў на выпадак вайны супраць СССР і Германіі. Пасля польска-французскіх ваенных перамоў пазіцыя Польшчы ў адносінах да Германіі стала некалькі больш жорсткай. 27 красавіка палякі заклікалі з запасу ваеннаабавязаных 1896 і 1897 гадоў нараджэння³³. Польскі ўрад запатрабаваў ад Германіі зачыніць консульства ў Торуні да 15 мая. Аднак да польскага ўзброенага выступлення супраць Германіі было далёка.

У канцы мая ў Польшчы адбываецца чарговая адстаўка ўрада. На змену кабінету У. Сікорскага прыходзіць ўрад Вінцэнта Вітаса. Пост міністра замежных спраў заняў М. Сейда. Пераважным уплывам у новым урадзе карысталіся прадстаўнікі правых палітычных сіл, што нарадзіла ў Маскве надзею на пазітыўныя змены ў польскай палітыцы ў дачыненні да СССР. Пэўныя падставы для такога пункта гледжання былі. Польскія правыя заўсёды лічылі Германію, а не Расію галоўным ворагам Польшчы і казалі аб непазбежнасці польска-германскай вайны. З Расіяй жа, па іх меркаванню, трэба было імкнуцца да нармалізацыі адносін. Вось як ацэньвае знешнепалітычную лінію польскай эн-

³¹ Там жа, арк. 57, 58, 59.

³² M. Kamiński, *Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej. 1918-1939*, Warszawa 1987, s. 88.

³³ П. Н. Ольшанский, *Рижский договор и развитие польско-советских отношений. 1921-1924*, Москва 1974, с. 145.

дэцыі ў тэлеграме ў Маскву ад 1 лютага 1923 г. Л. Абаленскі: „Эндэкі (Грабскі) адкрыта заяўляюць, што германская небяспека — асноўны момант для нашага збліжэння, бо нам гэтая небяспека пагражае не менш, чым Польшчы”. У выніку, па меркаванні польскіх правых палітыкаў, „адзінства нашых інтэрасаў з Польшчай супраць Германіі рана або позна пад кіраўніцтвам Францыі павінна будзе абавязкова выявіцца”. Такім чынам, асновай для польска-рускага збліжэння польская праваіца лічыла процідзеянне германскай пагрозе. Каб процістаяць ёй, Расія павінна была пайсці на паляпшэнне адносін з Польшчай і Францыяй за кошт блізкасці з Германіяй. Але далей у сваёй тэлеграме Л. Абаленскі справядліва заўважыў, што „наша агульная лінія міжнароднай палітыкі накіраваная ў процілеглы бок, таму цяжка чакаць суб’ектыўнага і аб’ектыўнага паляпшэння стаўлення да нас Польшчы”³⁴. Такім чынам, савецкі паўпрад у Варшаве лічыць, і ў гэтым з ім можна супольна пагадзіцца, што прыярытэт цеснага супрацоўніцтва з Германіяй у савецкай знешняй палітыцы з’яўляўся асноўнай перашкодай на шляху да паляпшэння савецка-польскіх адносін. Прагерманская арыентацыя савецкай знешняй палітыкі вяла да таго, што нават польскія правыя палітыкі стаялі на антырасійскіх пазіцыях і шукалі падтрымкі ў Францыі. Так што, надзеі савецкага кіраўніцтва на тое, што прыход да ўлады ў Варшаве новага ўрада прывядзе да істотных пазітыўных змен у польскай палітыцы ў адносінах да СССР, былі беспадстаўныя. Пакуль Савецкі Саюз падтрымліваў сяброўскія адносіны з Германіяй, цяжка было разлічваць на паляпшэнне польска-савецкіх адносін. Тым не менш, урад Вітаса дэманстраваў імкненне да паляпшэння адносін з СССР. Прыход да ўлады ў Польшчы новага кабінета супаў з пэўным згасаннем рурскага крызісу летам 1923 г., што таксама садзейнічала аслабленню напружанасці ў савецка-польскіх адносінах. Новы віток іх абвастрэння будзе звязаны ўжо з палітычным крызісам у Германіі восенню 1923 г.

Такім чынам, з пачатку рурскага крызісу германскі фактар стаў аказваць вызначальны ўплыў на савецкую палітыку ў дачыненні да Польшчы. Савецкі Саюз бачыў сваю важнейшую задачу ў тым, каб не дапусціць умяшання Польшчы ў рускі канфлікт на баку Францыі. Прычым, некаторы час у Маскве такое ўмяшанне лічылі цалкам магчымым. Указаная вышэй задача была вырашана савецкай дыпламатыяй. Яе вырашэнне аблягчалася тым, што фактычна тую ж мэту імкнулася дасягнуць англійская палітыка. Ды і самі польскія правыя колы добра разумелі непазбежнасць вайны на два франты ў выпадку ўступлення польскай арміі на тэрыторыю Германіі, чаго Польшча сабе дазволіць не магла.

³⁴ АЗПРФ, воп. 32, п. 212, спр. 52567, арк. 2.

Streszczenie

Artykuł dotyczy polityki ZSRR wobec Polski w początkowym okresie konfliktu wokół Zagłębia Ruhry. Okazuje się, że dyplomacja radziecka swym najważniejszym zadaniem uczyniła niedopuszczenie do polskiej ingerencji w konflikt francusko-niemiecki. Przy tym Moskwa przesadzała mówiąc o groźbie polskiej interwencji na terenie Niemiec. Polskie koła rządzące doszły do wniosku, że radziecka ingerencja w konflikt polsko-niemiecki byłaby rzeczą nieuniknioną, co stało się jednym z czynników powstrzymujących eskalację nieufności. Pomimo wzrostu napięcia w stosunkach pomiędzy ZSRR i Polską w okresie konfliktu wokół Zagłębia Ruhry, groźba wybuchu konfliktu wojennego między nimi w tamtym czasie była mało wiarygodna.

Resume

The article concerns the USSR's policy on Poland at the beginning of the Ruhr conflict. It appears that Soviet diplomacy priority was to prevent Polish interference in the French-German conflict. What is more, Moscow exaggerated talking about a threat of Polish intervention in Germany. Polish authorities concluded that Soviet interference in the Polish-German conflict would have been inevitable, which became one of the factors restraining escalation of distrust. Despite increasing tension in the relations between the USSR and Poland during the Ruhr conflict, a threat of the outbreak of war between the two states at that time was hardly credible.

Mikołaj Miazha — doktor, pracownik naukowy na Wydziale Historii Państwowego Uniwersytetu im. Franciszka Skoryny w Homlu, zajmuje się historią Polski i Białorusi w XX wieku.